

(Порожній) бочка торохтить, а (повний) мовчить. (Гіркий) правда (солодший), як (солодкий) брехня. (Гострий) словечко коле сердечко. (Добрий) слово багато важить (Нар. тв.).

Можна запропонувати завдання для виконання за бажанням, як-от: «Сформулюйте на основі цих прислів'їв поради для своїх друзів-третьокласників під назвою «Будь відповідальною людиною»».

За опанування мовних явищ на матеріалі художніх творів, молодші школярі, сприймаючи позицію автора, мають змогу зіставити її зі своєю й на цій основі здійснити переоцінку власних цінностей, навчаються співчувати іншим людям, переживати за них і радіти їхнім перемогам і здобуткам. Окрім того, у процесі читання й обговорення творів відповідної тематики вони знайомляться з такими важливими поняттями, як совість, альтруїзм, егоїзм, пізнають їхню сутність, навчаються бути людиною емпатійною, ввічливою, доброзичливою.

Отже, уроки української мови володіють доволі широким набором засобів для реалізації завдань із формування толерантної особистості. Це і об'єкти матеріальної й духовної культури, і спеціально організована педагогом діяльність учнів, і відповідні методи навчання й виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безкоровайна О.В. Виховання толерантності як важливий фактор реалізації особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. Вип. 34. С. 53–57.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ «Либідь», 1997. 374 с.

3. Горват М.В. Педагогічні умови виховання толерантності в молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. Випуск 34. С. 57–60.

4. Декларація принципів толерантності: Проголошена та підписана 16 листопада 1995 року. *Віче*. 2002. № 11. С. 12–13.

5. Сухопара І.Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... кандидата пед. наук, спеціальність: 13.00.07. Умань, 2017. 18 с.

Марія КІСІЛЬ, Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА

(Дрогобич, Україна)

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ОСНОВ МОВЛЕННСВОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність дослідження зумовлена, по-перше, очевидним зниженням рівня загальної мовленнєвої культури молодших школярів, для яких характерна тестова і кліпова свідомість [2]; по-друге, завданнями, що наразі постали перед сучасною школою у зв'язку з розвитком Нової української школи (вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди; здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування) [3]; по-третє, назрі-

лою необхідністю формування комунікативної культури школярів на основі навчання їхньої ефективної текстової діяльності [4]; по-четверте, необхідністю формування комунікативної культури школярів на основі навчання їх ефективної текстової діяльності в процесі навчання української мови. Розвиток усного та писемного мовлення учнів завжди розглядався вітчизняною методикою як один із головних напрямів у вивченні рідної мови (М. Вашуленко, О. Варзацька, А. Кانیщенко, С. Дубовик, М. Пентиліук та ін.). Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови обумовлений новими досягненнями в галузі мовленнєвої комунікації: вивченням мовленнєвої поведінки, правил мовленнєвого спілкування, комунікативних стратегій (Н. Богданець-Білоסקаленко, Н. Сіранчук, Н. Грона, А. Гамза та ін.); у сфері теорії тексту, дослідженням процесів його породження та розуміння (Л. Мацько, Т. Радзієвська, Ф. Бацевич та ін.).

Орієнтація на виявлення мотивів і мети під час аналізу та створення текстових фрагментів сприяє розвитку комунікативних умінь школярів, полегшує комунікацію, здійснювану за допомогою письмового мовлення, і робить її більш ефективною. Це зумовлено насамперед тим, що мотиви здійснення текстової діяльності лежать у межах комунікативної діяльності.

Ф. Бацевич виокремив уміння, якими повинна оволодіти людина для повноцінного спілкування: повинна, по-перше, уміти швидко та правильно орієнтуватися в умовах спілкування <...>, по-друге, уміти правильно спланувати своє мовлення, правильно обрати зміст акту спілкування <...>, по-третє, знайти адекватні засоби для передавання цього змісту <...>, по-четверте, уміти забезпечити зворотний зв'язок [1, 78–81]. Видатний учений розглядав мовлення як форму організації процесу переходу від задуму до його втілення у значеннях певної мови, а потім до реалізації в зовнішньому мовленні (усному або письмовому).

За словами науковців, основна складність при створенні учнями висловлювання полягає в тому, що ситуація уроку знімає природну комунікативність мовлення. Усвідомлення школярами мовленнєвої ситуації, що має єдиний об'єкт розгляду – текст, інтерпретація змісту якого передбачає висловлення учнем власної точки зору; конкретну мету спілкування, пов'язану з розумінням змісту тексту; адресатів висловлювань, які також зацікавлені в адекватній інтерпретації тексту з метою розуміння, здатне викликати й розвивати у тих, хто вчиться, потребу в комунікації, оскільки забезпечує зв'язок текстових дій із діяльністю спілкування, спрямований на досягнення конкретних навчальних цілей, що породжує зацікавленість кожного комуніканта [5].

Загальний задум висловлювання, що виникає під впливом мотиву, багато в чому спирається на читацький досвід і рефлексивні вміння учнів. Тому важливим є формування аналітичної та продуктивної текстової діяльності як інтелектуальної діяльності учня початкової школи, а це сприяє становленню і розвитку свідомості та емоційної сфери учнів як основи комунікативно-пізнавального процесу. Процеси розвитку мовлення та розвитку інтелектуальної й емоційної сфер дитини органічно пов'язані, тому задум тексту може виникнути та бути реалізований лише за умови певного рівня розвитку дитини, чому сприяє аналітична текстова діяльність як центральний компонент читацької діяльності, формування якої є пріоритетним завданням початкової освіти [2, 238]. Організуючи навчальні діалоги з метою мотивації

школярів до аналітичної текстової діяльності, вчитель може поступово передоручати головні ролі в полілогах самим школярам, які залюбки користуються можливістю проявити ініціативу або підхопити ініціативу однокласників. Учитель пропонував дітям активно діяти, самостійно складати план дій, коригуючи його залежно від типу мовлення створюваних текстів; обирати варіанти участі у спільній аналітичній текстовій діяльності (у групі, у парах, індивідуально; у ролі читача, автора, експерта); брати на себе відповідальність щодо вибору виду роботи й пред'явлення її результатів; здійснювати на всіх етапах самоконтроль і самооцінку.

Окрім навчальних діалогів, пріоритетною метою яких було прийняття мотиву діяльності автора, а також становлення мотиву власного творчого акту, використовувалися діалоги, які реалізовували аксіологічну складову дослідно-експериментальної роботи – формування стійкої навички ставити себе на місце автора тексту та виникнення потреби у власній текстовій діяльності як можливості самовираження, реалізації свого творчого потенціалу.

Високий ступінь ефективності показав такий тип вправ, який ставив учнів у уявну ситуацію – «Лист автору», «Лист герою». Діти ділилися на дві групи: одні читачі, інші – автори. Читачі складали листи авторам, повідомляючи, про що б вони хотіли почитати, яка проблема їх хвилює, пояснювали причини виниклої зацікавленості, уточнювали, що саме вони хотіли б дізнатися з теми, яка їх хвилює.

Згідно з науковими дослідженнями, побудова розгорнутих усних і письмових текстів, висловлювань дисциплінує мислення молодшого школяра, формує навички регуляції думки і розгорнутого її вираження. Але оволодіння цими навичками можливе «клише в тому разі, якщо в дитини формується здатність орієнтуватися на уявного читача, на уявну ситуацію спілкування. Це передбачає одночасне виховання дитини і як письменника, і як читача, здатного зрозуміти авторську точку зору, стати на точку зору іншого, виражену засобами тексту.

Активне розроблення нових підходів до вивчення тексту, посилення уваги до мовленнєвої діяльності, підвищення в умовах сучасного інформаційно-освітнього середовища інтересу до механізмів і способів пізнання, опанування читацького досвіду створюють науково-дидактичну базу для навчання молодших школярів різним видам мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Компаній О. Текстотворення молодших школярів як проблема педагогіки і суміжних галузей наукових знань. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 47. С. 236–240.
3. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Пономарьова К. Сучасний урок української мови: компетентнісно орієнтовані цілі та структура. *Початкова школа*. 2015. №1. С. 21–26.
5. Божко О. Компетентнісний підхід до формування навичок роботи з текстом у школярів на уроках української мови. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту. Серія: Педагогіка*. 2013. Вип. XLVIII. С. 96–101.